

представники кримінального світу, журналісти, члени родин або одна із сторін любовних стосунків.

Неможливо обминути такий фактор як провокуюча поведінка жертви, а саме провокаційні дії з боку потерпілого, такі як: погрози, образа, знущання, шантаж, вимагання насильницькими діями матеріальних та інших благ, з одного боку, та відверта демонстрація надприбутків, довіра малознайомим, нерозбірливі зв'язки і статеві стосунки з іншого боку, часто є віктимологічними факторами, обумовлюючими дії злочинця.

Особливості віктимологічної характеристики жертви, зокрема соціальне становище в суспільстві, дозволяють з великою вірогідністю встановити замовника вбивства. Вченими напрацьовано типові ситуації в залежності від того, хто є потерпілим, а також заходи віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень.

Якщо, наприклад, вбитий керівник великого державного або комерційного підприємства, акціонерного товариства, фінансово-кредитної установи чи банку, то найбільш вірогідним замовником вбивства може бути:

- керівник фінансово-кредитної установи, банку або керівник іншого підприємства;
- колишній керівник комерційної чи фінансово-кредитної установи, банку, з вини якого він зазнав банкрутства.

Співвідношення жертви і виконавця вбивства менш психічно пов'язані між собою. Але між виконавцем і жертвою може існувати психологічний зв'язок, у випадку, якщо він знайомий з потерпілим. Якщо ж виконавець не знайомий з жертвою, його підготовчі дії і спосіб вчинення злочину не так тісно пов'язані між собою.

В залежності від характеру та соціального стану, наявності між ними протиріч, обумовлюють дії виконавця під час вчинення вбивства, а також найбільш характерно проявляються після вбивства.

Таким чином, залежно від жертви вбивства можна зробити певний висновок про те, хто замовив вбивство або хто його вчинив. Ці та інші обставини свідчать про те, що коло замовників обмежене. Головне в попередженні та розкритті цих злочинів встановити ознаки, які є домінуючими і можуть сприяти успішному попередженню або розкриттю злочину.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Кальченко Т.Л., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НАВС

Згідно ст. 3 Конституції України людину, її життя і здоров'я, недоторканість і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю, що

обумовлює захист її прав та свобод людини пріоритетним завданням держави.

Реалії сьогодення свідчать, що порушення прав і свобод громадян набуло, на жаль, досить суттєвого поширення. Водночас, політичні й економічні процеси, що відбуваються зараз в Україні, не сприяють належному забезпеченню прав людини. За таких умов спостерігається активна криміналізація суспільної свідомості, загрозливого розмаху набувають різні форми насильства у різних сферах життєдіяльності населення. Разом з цим, відомо, що в останні роки в кримінологічній літературі, все більше піднімаються питання про вивчення жертв злочинів та питання щодо широкого включення в процес протидії злочинності заходів віктимологічної профілактики.

Аналіз досліджень проведених як зарубіжними, так і вітчизняними вченими в рамках віктимологічної кримінології свідчить, що без врахування ролі жертви в криміногенній ситуації, неможливо повною мірою зрозуміти причини та умови, що сприяли її настанню.

Самостійність віктимологічної кримінології обумовлена її предметом, яка включає: особистісні характеристики потерпілих від злочинних посягань; їх поведінкові характеристики до, під час і після вчинення злочину; віктимність, процес віктимізації особи; віктимогенні фактори, що сприяють становленню жертви злочину з урахуванням характеристик її особистості і поведінки; відносини і зв'язки між жертвою і злочинцем; заходи віктимологічної профілактики; прогнозування віктимності, визначення рівня та індексу віктимізації населення.

Констатація освітнього рівня потерпілих від убивств та різного ступеня тілесних ушкоджень сама по собі, на нашу думку, не дасть достатніх підстав розглядати загалом цей показник як самостійний і кримінологічно значущий фактор віктимності. До того ж роль цього фактора у поясненні нібито підвищеної віктимності жертв убивств окремими науковцями іноді перебільшується, бо цей фактор багато в чому визначається віковими особливостями потерпілих, характером їх світосприйняття, а з позицій, необхідних для розрахунків індексу віктимізації, і віковою структурою населення регіону загалом.

Слід зазначити, що індекс віктимізації це співвідношення всіх потерпілих від злочину осіб до загального числа осіб, які проживають на певній території за певний відрізок часу. Індекс віктимізації розраховується за формулою: $I_v = K_{п.з.} / K_{н.}$,

де: $K_{п.з.}$ — кількість потерпілих від злочину; $K_{н.}$ — кількість населення.

Так, якщо розраховувати індекси віктимізації для категорій потерпілих з різним рівнем освіти, абстрагуючись від характеристики соціально-демографічної ситуації в тому або іншому регіоні, то у супереч існуючим уявленням виявиться, що рівень віктимізації є найвищим для жінок з вищою освітою, а не для тих потерпілих, освіта

яких значно нижча і, так би мовити має служити фактором їх підвищеної віктимності.

Саме така позиція, що прямо пов'язує рівень освіти з підвищеною віктимністю, відстоюється Д.В. Рівманом, який вказує, що, по-перше, особи малограмотні частіше вчиняють злочини насильницького характеру, а значить і частіше викликають на себе відповідну реакцію, що призводить до заподіяння їм шкоди; по-друге, низький освітній рівень нерідко стає причиною того, що особа неспроможна оцінити обстановку й можливі наслідки поведінки, а відтак не виявляє бажання звернутися за захистом, не знає компетентних органів, що можуть надати захист тощо.

Тим часом, самотійна роль освітнього рівня як фактора підвищеної віктимності перебільшена. Він проявляється опосередковано через цілу низку різнорівневих зв'язків в адекватному або неадекватному сприйнятті ситуації. Не випадково саме тому низькому рівню освіти відповідає найнижчий рівень віктимізації.

Значно важливішим і кримінологічно значущим фактором є характер відносин між потерпілими та злочинцями та їх соціально-побутові зв'язки на момент вчинення злочину. Як справедливо відзначають науковці, зв'язок «злочинець-жертва» виникає як наслідок розвитку злочинної події та дії злочинця, його взаємодії з жертвою злочину. Юридичного значення зв'язки й відносини між жертвою та злочинцем набувають із моменту вчинення злочину.

Вчені і практики зазначають, що ризик стати жертвою злочину розподіляється серед населення нерівномірно. Наприклад, підвищеною вразливістю від насильницьких злочинів володіють жінки, діти, особи похилого віку та особи з фізичними та розумовими вадами. Потерпілими від шахрайських дій найчастіше є особи жадібні і легковірні; жертвами насильницьких і корисливих злочинів - особи, що перебувають у стані сп'яніння, і т.п. Певні категорії громадян стають жертвами злочинів в силу свого службового чи суспільного становища, наприклад: інкасатори, касири, дружинники, співробітники міліції, інспектори пожежного та рибнагляду і т.п.

Зазначене безпосередньо позначається і на характеристиках віктимізації населення. А отже, рівень віктимізації в Україні в середньому в 2-2,5 рази перевищує рівень злочинності, що реєструється. При цьому, якщо в суспільній свідомості віктимізація ототожнюється з насильством, то в основному вона має справу з крадіжками й іншими злочинами корисливого характеру. Це стабільна тенденція для більшості держав.

Відомо, що рівень віктимізації по насильницьких злочинах складає приблизно 28/1000; по кишенькових крадіжках і інших викраденнях особистого майна - 68/1000; по крадіжках із проникненням, шахрайством і автокрадіжкам - 170/1000. Віктимізація поширюється

серед населення нерівномірно: чим вищий ступінь ваги злочину, тим рідше виявляється віктимізація.

Аналіз тенденцій віктимізації надав можливості дійти висновку про те, що існують гомеостатичні зв'язки між злочинністю і віктимізацією: у випадках, коли суспільство стурбоване станом злочинності, - чим вище злочинність, тим нижче віктимізація; і навпаки, стабільність соціальних відносин, знижуючи страх перед злочинністю, вирівнює показники віктимізації і злочинності. Ризик віктимізації пов'язаний з дефектами способу життя і повсякденної активності, так само як і з індивідуальними відхиленнями, що проєктуються ними. Як і в інших європейських країнах, час віктимізації тяжіє до вечора і ночі (насиленницькі злочини - вечір/ніч, крадіжки - ніч). Загальна характеристика потерпілих в Україні також нічим не відрізняється від їхнього стандартного розподілу серед інших європейських держав. Пік віктимізації за віком припадає на 16-24 роки, за винятком крадіжок особистого майна, що зберігають стійку тенденцію щодо рівномірного розподілу між усіма віковими групами. Віктимізація щодо злочинів проти особи у чоловіків у два, два з половиною рази вища, ніж у жінок. У корисливих та майнових злочинах також превалюють чоловіки, хоча різниця не так помітна. Особи, що знаходяться в шлюбі, менш віктимізовані, ніж неодружені і вдівці. Маргінальність і низький рівень прибутку є також супутниками віктимізації. Разом із тим, з ростом прибутків росте і страх перед пограбуваннями, а, отже, і ймовірність бути пограбованими. Отже, ризик віктимізації залежить також від ряду індивідуальних факторів соціалізації майбутньої жертви в дитинстві (неправильне виховання, відсутність такого, невдалий шлюб батьків, домінування в родині одного з батьків, соціальне відчуження дитини), а також індивідуальних психологічних факторів (низька самооцінка, пригніченість, психопатія, невротизм, професійні фрустрації, психосексуальні травми, фобії), антигромадського способу життя, досвіду і частоти попередньої віктимізації, девіантної поведінки потенційної жертви.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Василинчук В.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування ННІПФПСКМ НАВС

Вивчення характеристики особи, яка вчиняє злочини в бюджетній сфері, дозволить визначити оперативно значущу поведінку як взаємопов'язану сукупність суб'єктивно та об'єктивно зумовлених актів поведінки, що становлять механізм злочинної діяльності, які відображені в об'єктивній дійсності та використовуються для належної